

ОЗЕРСЬКИЙ

Ігор Володимирович
ozerskuy-i-v@ukr.net

УДК 343.9

МЕДІАЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ
ЧАСУMEDIATION IN CRIMINAL PROCESS OF UKRAINE: CHALLENGES
OF THE TIME

д.ю.н., доцент, професор
кафедри кримінального права
та правосуддя, Міжнародний
економіко-гуманітарний
університет імені Степана
Дем'янчука

Досліджено теоретичні питання застосування процедури медіації в кримінальному процесі України на ґрунті вивчення міжнародного досвіду та фундаментальних положень прийнятого в першому читанні проекту Закону України «Про медіацію» (2016 р.), а також прогалин законодавчої регламентації означеного інституту в розрізі дотримання європейських стандартів та специфіки національного законодавства. У контексті означеного проаналізовано низку нормативно-правових актів та надані пропозиції стосовно удосконалення чинного законодавства, що почасти регламентує застосування процедури медіації як невід'ємної складової кримінального процесу.

Исследованы теоретические вопросы применения процедуры медиации в уголовном процессе Украины на основе изучения международного опыта и фундаментальных положений принятого в первом чтении Закона Украины «О медиации» (2016 г.), а также пробелы законодательной регламентации указанного института разрезе соблюдения европейских стандартов и специфики национального законодательства. В контексте изложенного проанализировано ряд нормативно-правовых актов и даны предложения касательно усовершенствования действующего законодательства, что частично регламентирует применение процедуры медиации как неотъемлемой составной уголовного процесса.

The theoretical question of using the mediation procedures in the criminal process of Ukraine on the basis of study an international experience and basic provisions adopted in the first reading of the draft Law of Ukraine "On mediation" (from 2016) and the gaps in the legal regulation of appointed institute in terms of compliance with the European standards and the specific national legislation were researched. It was analyzed, in the context of definite, a series of regulatory legal acts and it was provided the proposals for improving the current legislation that regulates in part the using of mediation procedures as an integral component of the criminal process.

Ключові слова: медіація, медіатор, правова регламентація, кримінальний процес, примирення, кримінальне провадження, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений

Ключевые слова: медиация, медиатор, правовая регламентация, уголовный процесс, примирения, уголовное производство, потерпевший, подозреваемый, обвиняемый

Keywords: mediation, the mediator, legal regulation, criminal process, settlement agreement, criminal proceedings, injured, suspect, accused

ВСТУП

Зважаючи на сприйняття Україною європейських стандартів у царині застосування процедури медіації в юрисдикційному процесі та прийняттям в першому читанні проекту Закону України «Про медіацію» (№ 3665 від 17.12.2015 р., прийнятий за основу Поста-новою ВРУ № 1725-VIII від 03.11.2016 р.) [1] виникло питання про удосконалення правової регламентації означеного інституту в кримінальному процесі України. Як слушно зауважує О. Іщенко, вказане

питання потребує врегулювання на законодавчому рівні [2, с. 128].

Необхідність запровадження інституту медіації в системі кримінального процесуального права ґрунтується на позитивних результатах практики застосування цього інституту в низці країнах світу (Великобританія, США, Канада, Нова Зеландія, Франція, Іспанія, Німеччина, Португалія, Австрія, Норвегія та ін.), що свідчить про його ефективність. Така позиція узгоджується із конституційними приписами, оскі-

льки відповідно до ч. 5 ст. 55 Конституції України держава гарантує кожному будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

З цих же міркувань варто розглядати й положення ч. 3 ст. 124 Конституції України, де вписано, що «Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору» [3]. Адже, як пише Ю. Микитин, у деяких випадках медіація може бути й альтернативою кримінальному процесу, якщо процедура була проведена до порушення кримінальної справи, відповідає інтересам потерпілого та правопорушника, а злочин не пов'язаний з публічним інтересом держави [4].

Окремим проблемам медіаційного процесу як альтернативного засобу вирішення позасудових та судових спорів, зокрема і в межах кримінально-процесуальної діяльності, присвячені наукові праці Ю. Бауліна, Л. Володіна, В. Землянської, С. Демченка, Г. Козирєва, З. Симоненко, Д. Сібільова, О. Соловйова, А. Гаврилішина, Н. Мазаракі, О. Іщенко, В. Трубникова та ін., проте наявний стан правової регламентації процедури медіації в кримінальному процесі України потребує комплексного теоретико-прикладного дослідження.

Відтак, одним із прогресивних положень Кримінального процесуального кодексу України є запровадження в Україні відновного правосуддя, найбільш відомим інструментом якого є медіація, суть якої в контексті кримінального судочинства полягає у примиренні потерпілого із правопорушником, досягненні консенсусу між сторонами та врегулюванні соціального конфлікту [5]. Аналіз наукових праць, а також власні дослідження показують, що дослідження медіаційного процесу у кримінально-процесуальній науці існують у фрагментарному вигляді та є недостатньо аргументованими. У зв'язку з наведеним є актуальною необхідність дослідження організаційно-правових засад застосування процедури медіації в кримінальному процесі України.

МЕТА РОБОТИ полягає в опрацюванні правової регламентації інституту медіації в кримінальному процесі України у розрізі її теоретико-методологічного, прикладного та законодавчого. Узагальнення наукового доробку стосовно інституту медіації в кримінальному процесі потребує проведення комплексного теоретичного аналізу. Про останнє зроблений акцент і в «Узагальненні ВССУ судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод» (від 22.01.2014 р.), в котрому наголошено, що інститут медіації ще не відпрацьовано судовою практикою та достатньою мірою не досліджено науковою доктриною [5].

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічною основою даної наукової статті виступає діалектичний метод та основні положення теорії функції діагностики, системи управління. У процесі дослідження використовувалися такі методи: системного аналізу – уможливив здійснити аналіз фундаментальних положень сучасної теорії альтернативних методів вирішення спорів, юридичної психології, кримінального процесу та

конфліктології, основоположних законодавчих та нормативних актів України, а також наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених з проблем медіації в сфері права; формально-юридичний – для співставлення та визначення відповідності чинних нормативно-правових актів, що почасти регулюють медіацію в судочинстві; абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення і формулювання висновків).

РЕЗУЛЬТАТИ

Відтак, процедурі медіації в Кримінальному процесуальному кодексі України присвячена окрема гл. 35, що іменується «Кримінальне провадження на підставі угод». Нагадаємо, що у кримінальному провадженні згідно п. 1 ст. 468 КПК України («Угоди в кримінальному провадженні») може бути укладена угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. До того ж, така угода може бути укладена згідно ч. 4 ст. 56 КПК України («Права потерпілого») на всіх стадіях кримінального провадження та слугуватиме у певних випадках підставою для закриття кримінального провадження.

Варто також зазначити, що згідно ч. 1 ст. 469 КПК України («Ініціювання та укладення угоди») угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). Якраз у термінологічній конструкції «за допомогою іншої особи» ймовірно, що законодавець заклав підвалини для запровадження процедури такого примирення шляхом залучення в процес медіатора.

Відповідно до ч. 3 ст. 469 КПК угоду про примирення (медіації на угода) в кримінальному процесі України може бути укладено у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої та середньої тяжкості, а також у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Натомість, у кримінальному провадженні щодо тяжких та особливо тяжких злочинів угода про примирення не укладається, за винятком кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, яке здійснюється щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 477 КПК України [6].

В угоді про примирення згідно зі ст. 471 КПК зазначаються: сторони угод (процесуальний статус, прізвище, ім'я та по-батькові, документи, що підтверджують правомочність (для представника юридичної особи, законних представників та захисників, а також медіатора); формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація, істотні для відповідного кримінального провадження обставини; розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення; узгоджене покарання та згода сторін на його призначення або на призначення покарання та звільнення від покарання з

випробуванням; наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК, а також наслідки невиконання угоди.

Згідно ст. 46 КК України (назва - Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим), особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду [7]. Адже, як справедливо зауважив Ю. Дьомін, головною метою вирішення цього конфлікту є не покарання винного, а усунення завданої шкоди шляхом досягнення консенсусу між його сторонами [8, с. 12]. Запровадження у кримінальному процесі України такого інституту, як укладення угоди про примирення, свідчить про обрання Україною вектору гуманізації кримінального законодавства шляхом надання можливості укладення угоди про примирення сторін для врегулювання кримінально-правового конфлікту [2, с. 129]. Також це свідчить про готовність нашої держави змінювати концепцію кримінального процесу відповідно до європейських стандартів, що зумовить поліпшення становища всіх сторін кримінального провадження [9, с. 222].

Варто відзначити, що про поширення медіативних процедур в кримінально-правовій сфері свідчить не тільки зарубіжна практика, а й наявність чималої кількості Рекомендацій, Декларацій та Резолюцій ООН і Ради Європи. Наприклад, Рекомендація № R (99) 19 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи, присвячена посередництву в кримінальних справах, враховує існування найрізноманітніших форм і підходів до медіації і вказує, що «законодавство повинно сприяти проведенню медіації» та «посередництво в кримінальних справах має бути доступною послугою на будь-якій стадії здійснення правосуддя» [10].

Радою Європи запропоновано Україні здійснити певні кроки в напрямі реформування національного законодавства, зокрема, акцентується й про врахування відповідних рекомендацій, наприклад: Рекомендації щодо медіації в сімейних справах Res (98); Рекомендації щодо медіації в кримінальних справах Res (99) 19; Рекомендації щодо медіації в цивільних справах Res (2002) 10; Рекомендації щодо альтернативного судочинства розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами – приватними особами (адміністративні справи) Res (2001) 9 [11]. Про прийняття європейських стандартів стосовно медіативних процедур розв'язання спору свідчить і ратифікація Україною «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» (1950 р.), в котрій ч. 1 ст. 39 (назва – Досягнення дружнього врегулювання) передбачено, що «на будь-якій стадії провадження Суд може надати себе у розпорядження заінтересованих сторін для забезпечення дружнього врегулювання спору на основі поваги до прав людини, як їх визначає Конвенція та протоколи до неї» [12].

Отже, в кримінальному процесі України ініціатива укладення угоди про примирення відповідно до вимог ч. 1 ст. 469 КПК має походити тільки від

потерпілого або підозрюваного чи обвинуваченого. Лише після того, як потерпілий або підозрюваний чи обвинувачений виявили бажання примиритися з протилежною стороною, оскільки саме факт примирення є підставою для укладення угоди про примирення, до процедури примирення можуть залучатися інші особи, зокрема представники медіативних центрів, особи, які мають певний авторитет для учасників процедури. Слід зазначити, що слідчий, прокурор зобов'язані згідно з ч. 7 ст. 469 КПК України лише проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення (суддя, відповідно, під час судового провадження обвинуваченого та потерпілого), роз'яснити механізм його реалізації та в жодному разі не чинити перешкод в укладенні угоди, не ініціювати її укладення та не вести перемовин (проводити домовленості) щодо її змісту [5].

Адже як зазначено в «Узагальненні ВССУ судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод» (від 22.01.2014 р.), сторони самостійно підтверджують зміну свого внутрішнього психологічного ставлення до злочину і один одного [5], а тому це повинно відбуватися без сторонньої допомоги слідчого, прокурора чи судді, окрім звичайно адвоката, представника, законного представника, медіатора. Як пише В. Землянська, обидві сторони мають можливість висловити не тільки свої побажання, а й почуття та відчуття, а тому медіатор повинен дбати, щоб сторони були психологічно задоволені одне одним та переконані в спільному вирішенні подальшої долі у визначених умовах угоди [13, 108].

Натомість, трапляються випадки, коли угода про примирення (медіації на угода) реально не виконується її сторонами, що зводить нанівець медіації ні процедури та ухвалення в кримінальному провадженні остаточного рішення. У цьому випадку слід керуватися положеннями постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» від 11 грудня 2015 р. № 13, де вказано, що відповідно до ч. 1 ст. 476 КПК України у разі невиконання угоди про примирення потерпілий чи прокурор відповідно мають право в межах встановлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку. Суд, здійснюючи розгляд таких клопотань, має чітко відмелювати невиконання угоди (ч. 1 ст. 476 КПК України), яке тягне за собою скасування вироку, постановленого на підставі угоди, від умисного невиконання угоди (ч. 5 ст. 476 КПК України), яке, окрім скасування вироку, є підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 389-1 Кримінального кодексу України [14].

ВИСНОВКИ

Про поширення медіативних процедур в кримінально-правовій сфері свідчить не тільки зарубіжна практика, а й наявність чималої кількості Рекомендацій, Декларацій та Резолюцій ООН і Ради Європи.

Відтак, Радою Європи запропоновано Україні здійснити певні кроки в напрямі реформування національного законодавства, зокрема, акцентується й про врахування відповідних рекомендацій, наприклад: Рекомендації щодо медіації в сімейних справах Rec (98); Рекомендації щодо медіації в кримінальних справах Rec (99) 19; Рекомендації щодо медіації в цивільних справах Rec (2002) 10.

В ч. 1 ст. 469 КПК України («Ініціювання та укладення угоди») у термінологічній конструкції «за допомогою іншої особи» законодавець заклав підвалини для запровадження процедури примирення шляхом залучення в процес медіатора. До процедури примирення можуть залучатися представники медіаційних центрів, особи, які мають певний авторитет для учасників процедури. Варто як слідчому, прокурору та судді (суду) зважати на те, що сторони мають самостійно підтверджувати зміну свого внутрішнього психологічного ставлення до злочину і один одного при укладенні угоди про примирення, а тому це повинно відбуватися без сторонньої допомоги слідчого, прокурора чи судді, окрім звичайно адвоката, представника, законного представника, медіатора.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про медіацію» [Електронний ресурс]: проект від 03 листоп. 2016 р. № 1725-VIII / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57620
2. Іщенко О.М. Медіація в кримінальному процесі: зарубіжний досвід та перспективи України / О.М. Іщенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2016. – Вип. 39 (2). – С. 126–129.
3. Конституція України: прийнята на 5-ій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
4. Микитин Ю.І. Медіація – ефективна складова кримінального процесу / Ю.І. Микитин // Відновне правосуддя. – 2007. – № 1. – С. 33–34.
5. Узагальнення ВССУ судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод [Електронний ресурс]. – текст від 22.01.2014 року – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/print/92557-uzagalnennya_vssu_sudovoi_praktiki_zdiysnennya_kriminalnogo_html
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651 – VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
7. Кримінальний кодекс України від 5 квітня / Міністерство юстиції України. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 239 с. – (Кодекси України № 1 / 2001).
8. Дьомін Ю. М. Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування / Ю.М. Дьомін // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 4. – С. 11–19.
9. Симоненко З.В. Угода про примирення сторін в кримінальному провадженні як елемент відновного правосуддя / З.В. Симоненко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014. – № 7. – С. 220–223.
10. Рекомендація № R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах Рада Європи, Комітет Міністрів Ради Європи; Рекомендації, Міжнародний документ від 15 вересня 1999 року № R(99)19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_828
11. Міжнародні стандарти у сфері судочинства / European Union; Council of Europe; USAID; [ред. О. Старцев]. – К.: Істина, 2010. – 488 с.
12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004
13. Землянська В. Запровадження медіації у кримінальне судочинство України / В. Землянська // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 6. – С. 107–111.
14. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 грудня 2015 року № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0013_740-15